

IPS I, ZS 1999/2000
Seminář k Dějinám politického myšlení
Ing. Aleš Havlíček

Založení a úpadok Sokratovej najlepšej obce

(Ústava, Kniha VI, 499 a knihy VIII-IX)

podľa

Karel Thein: *Založení a úpadok Sokratovej najlepšej obce.* in *Platónova Ústava a Zákony. Sborník příspěvků z platónskeho symposia (4.4. – 5.4. 1997).* uspořádal Aleš Havlíček, OIKOYMENH, Praha 1999, str. 59-67

Martin Oravec

Karel Thein, ktorý prednáša na Inštitute filozofie a religionistiky FF UK a pôsobí takisto vo Filozofickom ústave AV ČR, sa tejto eseji zaoberá pasážami v Platónovej Politeii, ktoré sa týkajú otázky, či by najlepšia obec Ústavy bola možná aj v skutočnosti. Zdôrazňuje hlavne niekoľko náznakov v texte Platónovho dialógu o možnom počiatku a nutnom konci najlepšieho politického zriadenia. Sokrates na niekoľkých miestach tvrdí, že neexistencia najlepšej obce nedokazuje neuskutočniteľnosť takejto obce. Avšak na iných miestach to popiera a naznačuje, že ani filozofická výchova, ani politická dokonalosť, teda nevyhnutné súčasti jeho poňatia dokonalej obce, nie sú schopné vlastne uskutočniť nevyhnutné podmienky svojej existencie. Celkovo možno Theinovú tézu zhrnúť nasledovne: 1. Existuje veľká diskontinuita medzi Sokratovou najlepšou obcou a aktom založenia takejto obce, pretože žiadna ľudská bytosť nie je natoľko dokonalá, aby dokonalú obec založila 2. Najlepšia obec nemôže vzniknúť ako výsledok filozofickej snahy o zlepšenie ľudskej prirodzenosti, pretože postupné zlepšovanie predpokladá dokonalosť, ktorá je pre človeka nedosiahnuteľná. 3. Dokonalá obec sa teda nemôže uskutočniť pohybom v čase...

O samotnom akte založenia najlepšej obce sa v Ústave píše na dvoch miestach – V. kniha 473b-d a VI. Kniha 499b-c. Ako dobre vieme, usporiadanie obce sa opiera o tri vlny: po prvé je to rovnosť a spoločná výchova mužov a žien, po druhé je to spoločné “vlastníctvo” žien a detí a po tretie nutnosť, aby sa filozofi stali kráľmi. Tretia vlna je však zo všetkých najdôležitejšia, pretože na nej stojí nielen štruktúra, ale aj samotné založenie obce. Takýto obraz dokonale spravodlivej obce je len akýmsi vzorom, modelom (*paradeigma*) pre dokonale spravodlivého človeka, avšak naproti tomu nedokonalá obec vyplýva z povahy svojich členov. Politicky dokonalá obec slúži teda ako model pre človeka, sama však žiadny model nemá ani mať nemôže. Glaukón sa však pýta: Je takáto najlepšia obec uskutočniteľná v skutočnosti? Sokrates tu podľa Theina používa lešť, pretože nehovorí o možnosti existencie najlepšej obce, ale o podmienkach jej možnosti, či skôr podmienkach nemožnosti jej uskutočnenia (472 b3 – 473 b2).

Čo sa týka premeny nedokonalých obcí v dokonalejšie, tomu sa venuje časť 473b: *“Zjavne nasleduje, aby sme sa pokúšali hľadať a ukazovať, [...] ktoré najmenšie zmeny by boli potrebné, aby obec prešla do tohto spôsobu ústavy; najradšej by to bola jedna vec, ak nie, tak dve, ak nie, čo najmenší ich počet a vecí najľahšieho významu.”* Tento úryvok hovorí o tom, že dôsledok zmeny nie je priamo úmerný vlastnému predmetu zmeny, a zároveň by sme zmenili len jednu vec, ktorá by nebola priveľmi dôležitá, táto prvá zmena by ešte nebola

zmenou politických vecí samotných. O tom hovorí Sokrates v 473 c: “Zdá sa mi, že môžeme ukázať, že zmenou jedinej veci nastal obrat, arci ani nie malej, ani nie ľahkej, ale predsa možnej.” Thein si v ďalšom texte všima lexiku a gramatiku tejto vety a na základe nej dokazuje, že Sokrates má na mysli zmenu radikálnu, ktorá sa týka obce ako celku, je to zmena náhla. Ide o sloveso *metapiptein*, ktoré sa je v dialógu preložené ako nastať obrat (v obci), a toto sloveso je použité v celej Ústave iba raz, navyše v takom gramatickom tvare, ktorý naznačuje, že tento obrat je veľmi neistý. V každom prípade, táto, možno pre vznik najlepšej obce základná, otázka zostáva nezodpovedaná až do šiestej knihy.

Na to, ako má byť táto zmena prevedená a kto alebo čo má byť jej nositeľom, Sokrates odpovedá až v úseku 499b-c: “Z týchto dôvodov, [...] sme povedali teda, hoci s bázňou, ale donútení pravdou, že ani obec ani ústava, ba podobne ani jednotlivý muž nedosiahne nikdy dokonalosti, pokiaľ títo filozofi, [...] nebudú osudom uvrhnutí [peribalé - uvaliť] do nutnosti, aby sa chtiac-nechtiac ujali starosti o obec a obec aby sa stala im poslušnou, alebo pokiaľ by synovia terajších vladárov a kráľov alebo oni sami nebudú nejakým vnuknutím božím zachvátení [empesé - zmocniť] pravou láskou k pravej filozofii.” Takže príčiny prvotnej a najdôležitejšej zmeny smerom k dokonalej obci môžu byť vlastne dve: buď budú filozofi vrhnutí do nutnosti spravovať obec, alebo kráľov akýmsi vnuknutím božím zachváti láska k pravde. Thein upozorňuje, že vonkoncom nejde o možnosti, ktoré by boli symetrické, ale v oboch prípadoch ide o zmeny náhle, pochádzajúce z vonku obce, ktoré majú božský pôvod, a preto môžu vznikáť iba v zlome času, z prerušenia jeho toku.

Ďalej si Thein všima hlavne druhú možnosť zmeny, a príslušné slovné spojenie skúma s jazykového hľadiska. Ide o sloveso *empesé* (tvar slovesa *piptein*), konkrétne o jeho konjunktívny aorist. Je to veľmi výnimočné a významovo silné sloveso, ktoré sa napríklad v *Illiade* používa na vyjadrenie sily obvykle ničivej udalosti, ktorú človek nedokáže kontrolovať (napríklad náhle vzplanutie požiaru, zemetrasenie apod.) Thein však vidí referenčný bod Platónovho použitia tohto slovesa v Tukydidových *Dejinách peloponézskej vojny*. V šiestej knihe využíva Tukydidés sloveso *empesé* v situácii, keď Atény zachvacuje *erós* – čiže prudká túžba občanov vydať sa na vojnové ťaženie proti Siciílii. Theina teda zaujala formálna podoba týchto dvoch na prvý pohľad protikladných viet od rôznych autorov a predstavuje tak čitateľovi svoju hypotézu, že zo strany Platóna je táto podoba zámerná. Tukydidés považuje totiž už spomínané zachvátenie občanov Atén vojenskou túžbou za rozhodujúcu udalosť aténskeho dejín a samotnú príčinu ich úpadku ako najlepšej gréckej obce. Platóna teda mohlo k budovaniu spomínanej paralely viesť presvedčenie, že len na

troskách pôvodnej aténskej veľkosti je možné vďaka božskému impulzu vybudovať najlepšiu obec, kde filozofický *erós* Platónov nahradí tragický *erós* Tukydidov.

Poslednému problému, ktorému sa Thein vo svojom príspevku venuje, je otázka uskutočniteľnosti obce v čase, s čím súvisí aj prechod od jednej generácie k druhej. Podľa autora je Sokrates presvedčený, že sa nedá skĺbiť najlepšia a dokonale spravodlivá obec na jednej strane a ľudská prirodzenosť na strane druhej. Sokratov postoj môžeme nájsť v ôsmej knihe *Politeie*, kde možno zbadat' aj významný posun v argumentácii. Terajšia nedokonalosť je vysvetľovaná ako dôsledok rozpadu pôvodnej dokonalosti, ktorú si už nikto zo súčasníkov nepamätá. Sokrates v snahe pochopiť príčiny vtedajšieho nedokonalého stavu vyzýva Múzy ako svedkyne prvotného rozbroja. Tu nastáva hlavný obrat v knihe, pretože Múzy zrazu popierajú existenciu najlepšej obce, čo je prijaté ako nutná hypotéza na vysvetlenie pohybu, z ktorého sa tvoria všetky menej dokonalé politické zriadenia.

Následne je štruktúra ľudskej duše znova využitá na vysvetlenie štruktúry obce. Najlepšia obec je zrazu chápaná ako nutné puto medzi dokonalosťou a rozpadom. Múzy vysvetľujú samotný princíp, podľa ktorého sa musí najlepšie politické zriadenie rozložiť, a tento princíp znie: všetky politické zmeny v hociktorom politickom zriadení, ktoré sú spôsobené ľudským konaním, sú nevyhnutne zmeny k horšiemu.

Sokrates tvrdí, že premena každého politického zriadenia závisí na tej triede, ktorá je práve pri moci – ak však táto trieda zostane v jednote sama so sebou, obec zostáva neotrasiteľná (545d). Sokrates sa však pýta: Akým spôsobom môže byť najlepšia obec Ústavy otrasená? Ako vypukol prvotný rozbroj? – pričom požíva rovnaké sloveso *empiptein* (vzniknúť, napadnúť) ako v šiestej knihe, keď uvažoval o nadprirodzenom pôvode najlepšej obce. Ako tvrdí teda Thein: “V texte Platónovej Ústavy, takom ako sa nám dochoval, slúžia teda dva aoristy slovesa *empiptein* veľmi presnému orámovaniu celého života najlepšej obce, vyjadrujú jej počiatok i koniec, oba rovnako náhle a zrodené mimo dosah akejkoľvek ľudskej múdrosti.” (Platónova *Ústava a Zákony*: 66).

Thein ďalej poukazuje na súvis druhého výskytu slova *empiptein* so skutočnosťou, že samotný spev Múz v Ústave má dve časti (VIII, 546a – 547a, 547b–c). Spoločne tieto dva spevy vyjadrujú najostrejšie popretie akejkoľvek nožnej harmónie medzi človekom ako politickou bytosťou a človekom ako prirodzenou súčasťou dokonalého kozmu. Múzy inými slovami vyjadrujú to, čo Sokrates iba naznačoval: že na dosiahnutie života v dokonalom súlade so svetom ako celkom by musel človek prestať byť ľudskou bytosťou a stať sa buď bytosťou božskou, alebo zvierat'om. Múzy takisto odhaľujú ľudskú neznalosť zákona svojho

vlastného pôvodu, z čoho vyplýva, že dokonca aj v najlepšej obci s najlepšimi vládcami sa budú rodiť deti nevhod (546d). Najlepšia obec teda nebude môcť existovať dlhšie ako jedno pokolenie. Čo sa týka analýzy politického úpadku, z vyššie uvedeného vyplýva, že obsah aj zameranie ľudských vášní a záujmov sa mení od jedného politického zriadenia k druhému, zatiaľ čo štruktúra ľudskej prirodzenosti zostáva stále rovnaká. V ôsmej a deviatej knihe preberané zmeny jednotlivých ústav sa teda odohrávajú vždy podľa rovnakého vzoru (teda princíp zmeny k horšiemu) a možnosť uniknúť tomuto modelu je iba vecou náhody.

Na záver teda možno len zhrnúť Teinovu pesimistické posolstvo, ktoré odhalil a presvedčivo potvrdil v Platónovej Ústave: totiž že ani Sokratova najlepšia obec nemôže zároveň ladiť so štruktúrou a pohybom ľudskej duše na jednej strane a štruktúrou a pohybom celého kozmu na strane druhej. Založenie najlepšej obce nutne vyžaduje totiž božský zásah, avšak takáto obec degraduje už po jednej generácii kvôli pre človeka nepoznateľnému zákonu svojho vlastného pôvodu.